

Засоби попереднього дослідження функційних ознак зовнішності людини у кримінальному провадженні

Артем Коваленко

Канд. юрид. наук, доц., Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3665-0147>, e-mail: new4or@gmail.com

Розглянуто можливості використання окремих слідчих (розшукових) дій (слідчий експеримент, освідування, допит тощо) і відповідних криміналістичних засобів для попереднього дослідження функційних ознак зовнішності людини.

Ключові слова: зовнішність людини; функційні ознаки; попереднє дослідження.

Means for Preliminary Examination of Functional Characteristics of Human Appearance in Criminal Proceedings

Artem Kovalenko

The report examines the possibilities of using specific investigative (search) actions (investigative experiment, identification, interrogation, etc.) and corresponding forensic tools for the preliminary examination of functional characteristics of human appearance.

Keywords: human appearance; functional characteristics; preliminary examination.

Під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень тіло живої людини є цінним джерелом криміналістично значущої інформації. У межах його дослідження можливо, поміж іншим, отримати корисні для виконання завдань кримінального провадження відомості про певні особливості поведінки особи, що виражаються як зовнішні вияви функціонування її організму. У теорії криміналістики такі властивості називають функційними ознаками зовнішності людини.

Із метою сприяти розробленню практико-орієнтованих рекомендацій щодо найбільш ефективного дослідження функційних ознак зовнішності людини, уважаємо за доцільне висвітлити основні кримінальні процесуальні та відповідні їм криміналістичні засоби отримання й опрацювання таких відомостей. У цьому контексті ми застосовуємо широкий підхід до тлумачення поняття «попереднє дослідження», розуміючи його як сукупність позасудових неекспертних дій суб'єктів доказування з опрацювання джерел доказової інформації, отримання від них і з'ясування змісту відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Основним процесуальним засобом попереднього дослідження функційних ознак зовнішності особи варто визнати слідчий

експеримент, процедуру проведення якого обумовлено ст. 241 КПК України [1]. Завдяки такій слідчій (розшуковій) дії (далі — С(Р)Д) можна визначити й дослідити три основні групи функційних ознак зовнішності людини: (1) її можливість учинити якісь дії в певних умовах (щось побачити, почути, подолати відстань за визначений час тощо); (2) наявність в особи професійних та інших спеціальних (зокрема, кримінальних) навичок; (3) наявність психофізіологічних реакцій на певні подразники (зовнішні вияви упізнавання предметів, місцевостей, звуків тощо).

Так, можливість особи вчинити певні дії та наявність у неї навичок перевіряють шляхом відтворення таких дій (навичок) у штучно створених умовах, що максимально наближені до обстановки, у якій особа (вірогідно) учиняла їх раніше в межах кримінально-релевантної події. Наявність в особи зовнішніх реакцій на певні подразники можуть, наприклад, досліджувати уповноважені особи під час слідчого експерименту, який проводять для перевірки показань особи на місці та для визначення ступеня її (не) обізнаності про певні обставини. Наприклад, показання свідка про факт його перебування у певній місцевості й особисте сприйняття кримінально-релевантних подій можна перевірити шляхом доправлення такої особи на відповідне місце та спостереження за її поведінкою. Якщо

на місці події особа виявляє відповідні психофізіологічні вияви (губиться, довго вивчає місцевість, бачить певні об'єкти «ніби вперше»), то для виявлення та правильного оцінювання описаних ознак до проведення слідчого експерименту як спеціаліста доцільно залучити психолога-біхевіоролога. З'ясовані у такий спосіб дані про функційні ознаки особи найчастіше мають орієнтувальне значення у кримінальному провадженні. На підставі спостереження за ними уповноважена особа може висунути версії про ступінь обізнаності особи, що бере участь у слідчому експерименті, правдивість її показань тощо, які слід перевірити під час проведення цієї та інших процесуальних дій. Водночас зауважимо, що недопустимим, як з позицій ч. 4 ст. 240 КПК України [1], так і з етичних міркувань, є використання слідчого експерименту для визначення наявності в особи хворобливих реакцій на зовнішні подразники (наприклад, наявність епілептичних реакцій на пульсуюче світло тощо). Ці ознаки слід визначати винятково в межах проведення судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Окремі функційні ознаки тіла людини, як уроджені, так і набуті, можна виявити й дослідити в межах проведення освідування (ст. 241 КПК України) [1]. Наприклад, якщо свідок або потерпілий під час допиту зазначив, що підозрювана особа мала певні функційні особливості (наприклад, порушення рухомості окремих суглобів — не згинається рука, постійно загнутий один із пальців тощо), ці ознаки можна виявити під час проведення згаданої С(Р)Д.

Функційні ознаки зовнішності людини також можна дослідити під час проведення інших вербальних і змішаних процесуальних дій. Так, у процесі проведення допиту уповноваженій особі рекомендовано слідкувати за невербальними реакціями допитуваної особи на поставлені їй питання, пред'явлені докази тощо. Отримані в такий спосіб відомості дають змогу висувати версії про ступінь обізнаності особи, правдивість і точність її показань, причини розбіжностей у них тощо та відповідно корегувати тактику допиту. Під час проведення обшуку традиційно рекомендують спостерігати за поведінкою обшукуваної особи: зі зміною ситуації цієї С(Р)Д така особа може виявляти невимушені психофізіологічні реакції різного ступеня вираженості (спітніння, тремор усього тіла, рук або

ніг, зміна виразу обличчя, тембру голосу тощо), які можуть свідчити про успішність обшуку й допомогти обрати необхідні засоби допустимого психологічного впливу. У межах проведення пред'явлення для впізнання доцільно спостерігати за психофізіологічними реакціями особи, яка впізнає, і особу, яку впізнають: так можна виявити вірогідні ознаки взаємного впізнання, наявності психологічного впливу, зовнішніх виявів сильних емоцій учасників процесуальної дії тощо. Водночас отримані у такий спосіб відомості про функційні ознаки зовнішності людини не набувають доказового значення та мають винятково орієнтувальний характер.

Під час проведення допиту для фіксування психофізіологічних реакцій допитуваної особи на поставлені питання та інші подразники можна застосовувати так звані поліграфи. Під цією назвою об'єднано низку різномірних приладів, які фіксують зміну в часі деяких показників організму людини: здебільшого — частоту серцебиття та дихання, артеріальний тиск, ступінь потовиділення (через шкірно-гальванічну реакцію), температуру тіла тощо. У науково-популярній літературі поліграфологічні дослідження найчастіше описують як спосіб виявлення неправдивих показань, а термін «поліграф» на побутовому рівні часто використовують як синонім детектора брехні. Водночас до сьогодні зв'язок між зміною психофізіологічних показників особи й даванням нею неправдивих показань ще науково не обґрунтовано, через що в наукових колах точаться дискусії про можливість, доцільність та етичність використання таких приладів.

Ми переконані, що на сучасному етапі поліграфи (як науково-технічні засоби) слід сприймати як пристрої для фіксування окремих психофізіологічних показників людського організму. Отримана за допомогою поліграфа інформація під час проведення допитів за кримінальними провадженнями має винятково орієнтувальний характер. Застосування таких приладів у межах проведення допиту можна вважати тактичним прийомом психологічного впливу на допитувану особу. Водночас ми вважаємо недопустимим уведення такої особи в оману шляхом перебільшення реальних можливостей поліграфа або висловлення погроз притягти її до відповідальності за давання завідомо неправдивих показань на підставі показників такого приладу. Окрім того, відповідно до чинного законодавства

застосування поліграфологічних досліджень під час проведення будь-яких процесуальних дій у кримінальному провадженні є суто добровільним.

Підбиваючи підсумки викладеного вище, зауважимо, що дослідження поведінки особи може надати цінну для кримінального провадження криміналістично значущу (орієнтувальну та доказову) інформацію. Сукупність зовнішніх поведінкових характеристик живої людини називають функційними ознаками її зовнішності. Основним процесуальним засобом попереднього дослідження цих ознак є слідчий експеримент. У результаті його проведення можна виявити й дослідити можливість особи вчинити якісь дії в певних умовах, наявність

у неї професійних та інших спеціальних навичок, а також психофізіологічних реакцій на зовнішні подразники. Окремі функційні ознаки тіла людини можна виявити й дослідити в межах проведення освідування. Під час проведення допиту, обшуку, пред'явлення для впізнання та інших вербальних і змішаних процесуальних дій функційні ознаки зовнішності особи є джерелом орієнтувальної інформації, підставою для висування версій і коригування тактики таких дій.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.03.2024).